

2019. aastal kaitstud lõputööde kokkuvõtte

TARTU ÜLIKOOL

TÜ doktoritöö „Juhendavad haldustekstid žanriteoreetilises raamistikus“

RIINA REINSALU, liidu juhatuse liige, Tartu Ülikooli tekstiõpetuse lektor, kutseline keeleteimetaja

2019. aastal kaitstud doktoriväitekirjas seadsin eesmärgi välja selgitada kirjutajate tekstistrateegilised valikud, mida nad teevad eri žanre esindavates haldustekstides, et täita seatud suhtluseesmärke. Teisisõnu analüüsisin, kuidas ametnikud ja kodanikud annavad eri haldustekstides üksteisele tegevusjuhiseid. Kuigi uurimistulemusi esitades võtsin endale objektiivse tekstiuurija rolli, on üks väitekirja peatükk pühendatud siiski rakendusvõimalustele, mille kirjutasin keeleteimetaja vaatevinklist. Siinses ülevaates võtangi selle peatüki sisu lühidalt kokku.

Ametnike koostatavad haldusaktid (korraldused, otsused, käskkirjad) ning töövõtu- ja käsunduslepingud on standardse ülesehitusega tekstid: välja on kujunenud kindlad sõnastus- ja lausestusmallid, mis tekstist teksti korduvana kinnistavad seniseid tekstiloometavasid. See aga tähendab, et elujõulised on ka sellised tavad, mis ei ole kooskõlas õige- ega heakeelsusnõuetega. Näiteks kirjutatakse vahel otsustes sisalduva konstruktsiooni *otsustab määrata* eeskujul ka korraldustes *korraldab määrata*, kuigi selline esitusviis ei sobi. Samuti ei märgata (või ei taheta seda teha), kuidas koormatakse haldustekst õigusaktiividega üle, seades need teksti algusosas tähelepanu keskpunkti. Ka lepinguid tavatsetakse vormistada ühetaolisel viisil, kuid selle tekstiliigi korral on suurem probleem sõna- ja lausetasandil vohav kantseliit, mis ei näita taandumismärke.

Avaldused, teabenõuded ja kaebused, mille eraisikud esitavad ametnikele, erinevad oma laadilt eelkirjeldatud tekstiliikidest suuresti, sest need pakuvad kirjutajale

nii sisu- kui ka keelevelikute tegemisel suuremat vabadust. Mõnikord kasutatakse seda vabadust aga kurjasti ära, pikkides teksti varjatud kriitikat. Nii ei soovita teabehnõudes lausega *Arvestades seisuga 07.03.2016 teede olukorda Ivaste külas, soovin teada, millistest normidest, standarditest või muudest nõuetest Kambja vald lähtub Ivaste külas teede hooldamisel* üksnes teavet dokumentide kohta, millest vald juhindub, vaid antakse ka märku, et teede olukorraga ei olda rahul. Sellist varjatud kriitikat võimaldavad esitada kõik vaatlusalused kodanike kirjutatud tekstid, kuid kuna need jagavad ühist eesmärki – ametiasutus peab tegema mingi teo –, peab kirjutaja rakedama olukohast tekstistrateegiat ehk vormistama soovitava teo olukorrale vastavalt kas palve, soovi, ettepaneku, nõude või käsuna.

Et haldussuhtlus oleks eesmärgipärane, peab see põhinema vastastikusel austusel ja viisakusel. Sellise suhtluskultuuri loomine nõuab ametnikelt julgust lasta lahti senistest tekstiloometavadest, et teha ruumi keelelt ja vormilt selgetele haldustekstidele. Seevastu kodanikud peavad talitsema emotsioone, et vähendada oma tekstide ironilis-kriitilist alatoonit ja võimaldada neutraalset suhtlust.

Doktoritööga saab tutvuda veebisaidil dspace.ut.ee.

TÜ doktoritöö „Vormikasutuse varieerumine ning selle põhjused osastava ja sisseütleva käände näitel“

ANN SIIMAN, liidu juhatuse liige,
Tartu Ülikooli digihumanitaaria projektijuht

Käsitlesin kaht eesti keele kõige rikkalikuma vormistikuga käänat: osastavat ja sisseütlevat. Eesmärk oli korpuste põhjal nende käänete vormikasutust kirjeldada ja põhjendada.

Leidsin, et vokaallõpulist osastavat eelistatakse ainsuses vokaal- ja *t*-lõpu (nt *ema*, mitte *emat*), mitmuses vokaal- ja *sid*-lõpu (nt *aegu*, mitte *aegasid*) ning vokaal- ja *id*-lõpu (nt *kriteeriume*, mitte *kriteeriumeid*) varieerumisel. *kõne*-tüübis eelistatakse kirjakeele normingule vastavat *t*-lõppu (nt *jumet*, mitte *jume*), *soolane*-tüübis ainsat normingupärast *id*-lõppu (nt *viimaseid*, mitte *viimasi*) ning *pesa*-tüübi vähem sagedate sõnadega *sid*-lõppu (nt *pesasid*, mitte *pesi*).

Mitmuse osastava *sid*-lõppu kasutatakse vähem sagedate sõnadega, nt *essee*sid, mitte *esseid*. Sagedamate sõnadega eelistatakse vokaal- või *id*-lõppu, nt *omi*, mitte *omasid*. Mõne sõna puhul võib tüvevokaali valik olla keeruline ja seetõttu valitakse *sid*-lõpp, nt *avasid*, mitte *avu*. *si*- ja *sid*-lõpu varieerumisel eelistatakse *si*-lõppu peamiselt argikeelsetes sõnades, nt *mersusi*, mitte *mersusid*.

Keeletoimetajaid võiksid huvitada osastava käände kohta tehtud keelekorralduslikud tähelepanekud. Töö tulemuste põhjal võiks edaspidi uurida, kas sõnad *aadress* ja *kontsert* on liikunud astmevahelduslikust *kontsert*-alltüübist astmevahelduseta *õpik*-tüüpi (*aadressit* ja *kontsertit*, mitte *aadressi* ja *kontserti*). Samuti võiks selgitada välja, kas sõnad *vistrik* ja *ämblik* on liikunud *ohtlik*-alltüübist *õpik*-tüüpi (*vistrikut* ja *ämblikut*, mitte *vistrikku* ja *ämblikku*). Lisaseiret vajaks ka sõna *hüve* liikumine *kõne*-tüübist *pesa*-tüüpi (*hüve*, mitte *hüvet*).

Ainsuse sisseütleva vormikasutuse kohta selgus, et rohkem kasutatakse lühikest sisseütlevat. Juhtisin tähelepanu tendentsile, et pikk sisseütlev on eelistatum III-väلتeliste ilma astmevahelduseta sõnade (nt *bussipeatusesse*, mitte *bussipeatusse*), III-väلتeliste *ne*- ja *s*-lõpuliste sõnade (nt *algusesse*, mitte *alguisse*), reksioonistruktuuride (nt *asjasse puutuma*, mitte *asja puutuma*) ning pärisnimede, täpsemalt isiku- ja kohanimede puhul (nt *Mägisse*, mitte *Mäkke*). Lühike sisseütlev on eelistatum III-väلتeliste astmevahelduslike sõnade (nt *aeda*, mitte *aiasse*), I- ja II-väلتeliste *ne*- ja *s*-lõpuliste sõnade (nt *alumisse*, mitte *alumisesse*), püsiühendite (nt *pähe hakkama*, mitte *peasse hakkama*), üldnimeliste koha- ja seisundifraaside ning kehaosanimetuste puhul (nt *koju*, mitte *kodusse*).

Lisaks vormivalikute kirjeldusele pakkusin väitekirjas neile ka põhjendusi ning käsitlesin eesti morfoloogia uurimise meetodeid ja andmekogumispõhimõtteid.

Doktoritööga saab tutvuda veebisaidil dspace.ut.ee.

TÜ bakalaureusetöö „Suuruse mõistestamine kõrgusena sõnade *kõrge*, *suur*, *kõrgenema*, *suurenema*, *kasvama*, *tõusma*, *kasv* ja *tõus* kasutuse põhjal“

HEIKE OLMRE

Selge ja täpse väljenduse otsinguil tabab nii mõndagi keeleteoimetajat küsimus, kas nende tööviljakus on *suur* või *kõrge*. Kas tekstide kvaliteet *tõuseb* või *suureneb*? Kas tööhuvi *kasvab* või *kõrgeneb*? Kas *palgatõus* viib motivatsiooni *kasvuni* või vastupidi?

Suundumus kirjeldada millegi suurust kõrgusena on pälvinud keeleinimeste tähelepanu juba aastakümneid. Nõukogude ajal peeti suurimaks mõjuallikaks vene keelt,

praegusel ajal on rõhutatud eelkõige inglise keele mõju. Normatiivsete nõuannete kõrval on seni aga puudunud põhjalik uurimus suundumuse ulatusest.

Sellest lähtudes oli bakalaureusetöö eesmärk võrrelda korpusuuringu põhjal omadussõnade *kõrge* ja *suur*, tegusõnade *kõrgenema*, *suurenema*, *kasvama* ja *tõusma* ning nimisõnade *kasv* ja *tõus* kasutust, et selgitada välja, mis kontekstis ja kui sagedasti suurust kõrgusena mõistestatakse. Rõhk oli viisil, kuidas keeleväljendus peegeldab keelekasutaja mõistelist struktuuri, ja vastupidi. Huvi keskmes oli seejuures võimalik seaduspära.

Uurimusest selgus, et suuruse mõistestamine kõrgusena on sage eeskätt siis, kui mõiste tähistab mõõdetavat suurust, näiteks summat (*maksud tõusid*) või sisaldust (*kõrge suhkruisisaldus*), või kui mõistet kasutatakse, et osutada asjaomasele näitajale, pruukimata seejuures skaalalisust märkivat abisõna, nagu *tase*, *määr* või *järk*. Nii on levinud väljendusviis näiteks *kõrge töötus pro töötuse määr*.

Mida nõrgem on seos mõõdetavusega ja mida abstraktsemasse kogemusvaldkonda mõiste kuulub, seda vähem mõistestatakse suurust kõrgusena. Nii väljendatakse intensiivsust püsikindlalt eelkõige suurusena, näiteks *suur rõõm* ja *heaolu kasvab*. Suur varieeruvus esineb aga sõnade seas, mis ühes kontekstis tähistavad puhtabstraktset mõistet ja teises seostuvad mõõdetavusega. Üks selliseid sõnu on näiteks *tundlikkus*, mis tehnikavaldkonnas märgib arvulist näitajat.

Eraldi on bakalaureusetöös veel vaatluse all kogemusvaldkonnad, mida mõistestatakse eeskätt kõrguse, mitte suuruse kaudu, näiteks positsioon. Samuti käsitlesin keelendeid, nagu *kõrged nõuded*, mis ei seostu esmapilgul ei suuruse ega kõrgusega.

Uurimuse tulemused näitlikustavad tihedat seost tunnetuse ja keeleväljenduse vahel. Suuruse mõistestamine kõrgusena ei ole meelevaldne. Teadlikkus mõistestamisviisidest aitab keeleteoimetajal aduda, mispärast võib sõnastus peale tõlkemõju veel varieeruda.

Bakalaureusetöoga saab tutvuda veebisaidil dspace.ut.ee.

TÜ magistritöö „Reklaamifunktsiooni avaldumine kasutusjuhendis kui žanris“

MARILI TAMMEORG, liidu noorliige

Kasutusjuhend tuleb kaasa iga ostetud tootega, kuid lugemise asemel eelistatakse abi küsida teiselt inimeselt. Kasutusjuhend võetakse ette alles olukorras, kus midagi muud üle ei jää, ja ka siis loetakse seda nii vähe kui võimalik. Kasutusjuhend peab täitma nelja suhtluseesmärki: juhendada, maandama riske, informeerima ja müüma. Mõni funktsioon ei pruugi olla nii nähtaval kui teine, kuid nad kõik on ühtmoodi tähtsad.

Kasutusjuhend on kui ettevõtte saadik. See annab infot nii toote kui ka selle turule toonud ettevõtte kohta. Oskamatult kirjutatud kasutusjuhend õhnestab tootja mainet ja peletab kasutaja eemale. Hästi kirjutatud kasutusjuhend aga kinnitab toote värsketele omanikule, et ta on teinud õige valiku. Samuti suurendab see võimalust, et seadmele soetatakse lisatarvikuid või ostetakse samalt ettevõttelt uus seade. Kuna reklaamifunktsiooni kaudu saab tarbija käitumist mõjutada, seadsin magistritöö eesmärgiks uurida reklaamifunktsiooni avaldumist kasutusjuhendis kui žanris. Kasutusjuhendites reklaamitakse mitmesuguseid väärtusi, nt vastupidavust, kasutamise kergust, säästlikkust ja kiirust. Kuigi töö fookus ei olnud keelekasutuse hindamisel, andsin mõne soovitusel, kuidas kirjutada head kasutusjuhendid.

Kui kasutusjuhend on ettevõtte saadik, on juhendi kirjutaja ettevõtte hääl. Tema valib kasutatava keele ja stiili ning peab lugejale vajaliku teabe edasi andma.

- Terminikasutuses tuleb olla järjepidev. Lugeja eeldab, et kirjutaja kasutab sõnu läbimõeldult.
- Tõlgitud kasutusjuhendid tuleb lokaliseerida (nt tuleb järgida kohalikke arvukirjutusreegleid) ja arvestada sealset kultuurikonteksti (nt kas juhendi alguses on kompleks klienti tänada või õnnitleda).
- Keelekasutus peab olema neutraalne, liialdamisvõtteid võib kasutada mõõdukalt.

Tähelepanu tuleb pöörata juhendi visuaalsele poolele.

- Läbimõeldud ja ligitõmbav esikülj võiks peale ettevõtte logo sisaldada ka tunnuslauset.
- Mida vähem teksti on ühel lehel, seda mugavam on juhendit lugeda. See vähendab ka ohtu, et lugeja kaotab järje, kui vaatab kordamööda juhendit ja toodet.

- Tekstiplokkide asemel võiks kasutada täpp- ja numberloendit ning esitada teksti kahes veerus.

Hästi kirjutatud kasutusjuhend ei pruugi saada väärilist tunnustust, sest juhend on väga tihedalt seotud seadmega. Kui seadet on kerge kasutada, peetakse põhjuseks üldiselt seadme ülesehitust, kuigi lihtsaks võis selle teha hoopis hästi kirjutatud kasutusjuhend. Kasutusjuhend püsib lugejal meeles vaid siis, kui see on halvasti kirjutatud.

Magistritööga saab tutvuda veebisaidil dspace.ut.ee.

TALLINNA ÜLIKOOL

TLÜ magistritöö „Tõlkenäidendi toimetamine lavastusprotsessis Edward Albee näidendi „Kes kardab Virginia Woolfi?“ näitel“

LIINA JÄÄTS, liidu noorliige, teatriloolane, Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia õppekorralduse spetsialist

Käsitlesin magistritöös draamateksti toimetamise spetsiifikat ja võrdlesin Edward Albee näidendi „Kes kardab Virginia Woolfi?“ eestikeelseid versioone. Eelkõige soovisin välja selgitada, milliseid parandusi on kaks toimetajat teinud. Töö fookus on teksti kirjalikul toimetamisel, ent huvi pakkus seegi, kas laval esitatakse tekstiraamatus olevat teksti. (Ei esitata, ka näitlejad toimetavad.)

Näidendit on eesti keeles lavastatud neljal korral. Analüüsisin kahe lavastuse teksti, mis põhinevad samal, Lydia Möldri trükis ilmunud tõlkel, ja lavastuste aluseks olnud toimetatud versiooni. Võrreldavaid tekste oli seega seitse: Albee originaalnäidend (1962), Möldri tõlge (1971), Jaak Rähesoo toimetajaparandused Pärnu teatri lavastuse jaoks (1977) ja lavastuse suuline tekst (1983), Albee uusversioon (2005), Triin Sinissaare toimetajaparandused Tallinna Linnateatri lavastuse jaoks (2010) ja lavastuse suuline tekst (2016).

Albee näidendi keelt peeti valmimise ajal vulgaarseks. Mölder on tõlkides vulgaarsusi vältinud, Rähesoo on toimetades leidnud neile kohased vasted. Lisaks on Möldri

tõlkesse kas kogemata või meelega sattunud mõni ilmne väärtõlge ning arvatavasti teadlikult trükkis avaldamiseks tõlkides ei ole ta teksti etendatavusele suurt tähelepanu pööranud. Tulnuks tõlge toimetamata kujul lavale, vähendanuks see kindlasti näidendi keelelist kontrastsust ja mõjuvust.

Rähesoo ja Sinissaar on toimetades teinud nii leksikaalseid, süntaktilisi kui ka pragmaatilisi parandusi. Sinissaarel on parandusi rohkem, lõviosa neist leksikaalsed. Osaliselt on see kindlasti seletatav asjaoluga, et tõlge valmis 1971. aastal ja Sinissaar toimetab seda 2010. aastal. Mitu sõna on asendatud tänapäevasematega. Arvukuse poolest teisel kohal on süntaktilised parandused: muudetud on Möldri lause sõnajärge, vahetatud vaatepunkti ja sõnaliiki. Kõige vähem on pragmaatilisi parandusi ehk kultuurilist kohandamist (nt *talendijahi eelvoor algse lihavõtterongkäigu* asemel).

Rähesoo on tõlget toimetanud vähem, kuid parandused rühmituvad samuti: enim on leksikaalseid parandusi, kus Rähesoo on asendanud sõna samaliigilise, ent teisest registrist sõnaga; arvukuselt järgmised on süntaktilised parandused; leidub ka paar pragmaatilist parandust. Seega võib vähemalt nende tekstinäidete analüüsi põhjal väita, et kõige kiiremini tõuseb toimetaja käsi parandama siis, kui ta usub, et on leidnud täpsema, tänapäevasema või autori kavatsust paremini väljendava sõna.

Magistritööga saab tutvuda veebisaidil etera.ee.

TLÜ magistritöö „Laenkeelendite päritolutunnetus ja vastuvõetavus eesti keeles“

MIREL PÜSS, liidu noorliige,
Tilde Eesti OÜ tõlketoimetaja

Mõte kirjutada oma magistritöö võõrkeelendite vastuvõetavusest sündis tundeist, et kuigi räägime päris palju oma keele ilust ja kaitsmise vajadusest, kasutame siiski üsna meelsasti võõra (tänapäeval enamasti inglise) päritoluga sõnu, väljendeid ja malle. Niisiis soovisin oma tööga sellele sisetundele kas kinnitust leida või seda kummutada. Lisaks huvitas mind, millest üldse sõltub see, mida peame omaks ja mida võõrapäraseks, mida vastuvõetavaks ja mida mitte ehk kuidas on keelendite päritolutunnetus ja vastuvõetavus omavahel seotud.

Koostasin internetis isikuankeedi ja 50 testlausega küsimustiku. Testlausete moodustamisel võtsin peamiselt aluseks keeleallikates ebasoovitatavaks märgitud võõrkeelendid: nii sõnad (nt *vastuoluline poliitik, siseriiklikud maksed, täiendav teave*) kui ka lausekonstruktsioonid (nt *oma südant rindu võtma, kokkuvõte lepingu tingimustest, ma kohe tulen*). Kümme lauset olid sellised, mis on küll õigekeelsusallikates n-ö soovitud ja soovitatud, kuid mille vastuvõetavuses ma julgesin kahelda (nt *põr-pima, fookustama, (ära) rippuma*).

Küsimustikule laekus ootamatult palju vastuseid, lausa 900. Arvestades küsimustiku pikkust, oli selline keelehuviliste hulk meeldiv üllatus. Et mind huvitasid aga vähemalt 11-klassilise haridusega ja eesti keelt emakeelena kõnelevate inimeste vastused, tuli 15 inimese vastused välja praakida – nii jäid sõelale 885 vastaja vastused.

Jagasin vastajad esmalt tegevusala järgi kuude põhirühma (abituriendid, keeletoimetamise eriala peatsed lõpetajad, tegevkeeletoimetajad, tõlkijad jm lingvistid, keeleteadlased ja lingvistikadoktorandid ning segarühm, kuhu kuulusid kõik ülejäänud) ja muude tunnuste alusel 12 kombineeritud rühma. Selgus, et keeletunnetust mõjutavad – küll nõrgalt, ent siiski – kõige rohkem õigekeelsusallikate kasutamine ja keeleline eriharidus, sestap on loogiline, et võõrustega on kõige paremini kursis just keeletoimetajad. Kõige selgemalt joonistus välja *poolt*-tarindi tajumine: keeleinimesed märkisid selle enamasti võõraks ja vastuvõetamatuks, sellal kui mittekeeleinimeste jaoks oli tegu oma ja vastuvõetavaga. Kõige enam üllatasid mind aga paljude võõrkeelte oskajad ja teises keelekeskkonnas elamise kogemusega inimesed. Tuli välja, et need tegurid ei mängi keeletunnetuse juures vähimatki rolli.

Kokkuvõttes eelistavad eestlased eestimaist ka keelekasutuses: 72% lausetest, mida tajuti eestipärasena, olid pea samaväärselt ka vastuvõetavad. Suhtumine võõrmõjulisena tajutud lausete kasutamisse oli neile antud võõrushinnangutest seevastu 14–33% negatiivsem. Seega tundub näilise võõruslembuse põhjus olevat hoopis asjatu, et poolte (52%) võõrkeelendite puhul lihtsalt ei tajuta võõrast päritolu.

Magistritööga saab tutvuda veebisaidil etera.ee.